

Repliker och kommentarer*

MATS LUNDAHL

Bör utvecklingsforskningen vara "tvärvetenskaplig"?

En gammal tvistefråga bland de forskare som ägnar sig åt Tredje Världens problem är i vilken utsträckning utvecklingsforskningen bör vara tvärvetenskaplig. Åsikterna går vitt isär. I Sverige har idéerna brutits mot varandra inte minst i diskussionerna om vilka kriterier SAREC bör använda sig av för att fördela forskningsanslag. Skall en "tvärvetenskaplig" ansats, allt annat lika, ge företräde?

Vissa forskare hävdar kategoriskt att tvärvetenskap är det enda möjliga angreppssättet i utvecklingssammanhang. "Behovet av en tvärvetenskaplig ansats är erkänt i vida kretsar" skriver Henry Bernstein [1973, s 18], själv tvärvetenskaplig till sin inriktning. Enligt Bernstein är det inte möjligt att skilja ekonomisk och social utveckling åt, även om ekonomer ofta brukar göra detta. Utveckling är dessutom ett problem som är alldeles för viktigt för att lämnas på

entreprenad till ekonomerna. Slutligen kan man inte förstå ett samhälle utan att känna dess historia, men få ekonomer har enligt Bernsteins sätt att se insett detta.

Bland ekonomer möter man ofta den rakt motsatta attityden. Andra samhällsvetenskapers bidrag till utvecklingsforskningen är perifera och vill man förstå vad som betingar utveckling och underutveckling krävs en strikt ekonomisk ansats, dels för att underutveckling i grund och botten är ett ekonomiskt problem som har med inkomsternas nivå och fördelning att göra, dels för att ekonomerna är de enda samhällsvetare som har de redskap som krävs för att man på ett effektivt sätt skall kunna analysera underutvecklingens mekanismer.

Vi skall i det följande diskutera de problem som uppkommer i umgänget mellan olika samhällsvetenskaper som sysslar med utveckling och underutveckling. Huvuddelen av uppsatsen ägnas åt olika möjliga förhållningssätt mellan samhällsvetenskaperna och de problem som uppkommer när man tvingas in i gränsområdena mellan dis-

Mats Lundahl är docent i national-ekonomi vid Lunds universitet.

* I denna avdelning välkomnas kommentarer till tidigare bidrag samt korta inlägg med ekonomisk-politisk anknytning.

ciplinerna, beroende på vilken ambitionsnivå man har.

För att illustrera detta problem skall vi indela samhällsvetenskaperna i å ena sidan "ekonomi" och å andra sidan "socialvetenskap". Låt oss se vilka olika möjligheter det föreligger att integrera dessa bägge fält.

1. Isolationism

Det traditionella förhållandet mellan olika samhällsvetenskaper är att såväl ekonomi som samhällsvetenskap stannar inom de respektive revir som historiskt dragits upp mellan ämnena. Inget ämne gör några försök att ge sig in på det andras domäner och forskare inom en disciplin bryr sig inte om vad forskare inom andra discipliner håller på med.

Denna inriktning, som jag skulle vilja beteckna som *isolationism*, har dominerat samhällsvetenskaperna under efterkrigstiden och har följaktligen också utövat ett stort inflytande på den forskning som bedrivs på utvecklingsområdet, och då inte minst på ekonomernas sätt att arbeta. Ekonomerna har när de behandlar Tredje Världens problem till största delen arbetat på precis samma sätt som när de tar itu med frågor som rör industriländerna. Man utvecklar tämligen formella modeller, ofta i matematisk dräkt, där man håller sig enbart till vad som brukar betraktas som "ekonomiska" variabler. Dessa modeller används för att tolka tillgängliga data. Eventuellt anpassas modellerna så att de kan användas för ekonomiska skattningar av de i modellerna ingående parametrarna.

Den samhällsvetenskapliga isolationismen är inte problemfri. När olika discipliner utvecklas utan kontakt med varandra, får forskare inom olika fält problem att läsa och förstå varandras skrifter. Varje vetenskap tenderar att utveckla egna begrepp, teorier och metoder. Resultatet blir att de endast ofullständigt, och i värsta fall inte alls, förstås av representanter för andra ämnen. Sätillvida är det t ex för sociologer ofta besvärligt att läsa nationalekonomiska

skrifter. Teorikärnan inom nationalekonomin är starkt formaliserad, mängdteoretiskt, algebraiskt eller geometriskt. Det tar därför tid, även för ekonomer, att lära sig handskas med denna typ av modeller: förstå hur de fungerar, vilka tillämpningar och begränsningar de har och vilka deras implikationer är. Vetenskaplig isolationism inom en disciplin reser oundvikligen en barriär gentemot andra ämnen, en barriär som ibland kan vara mycket svårforcerad.

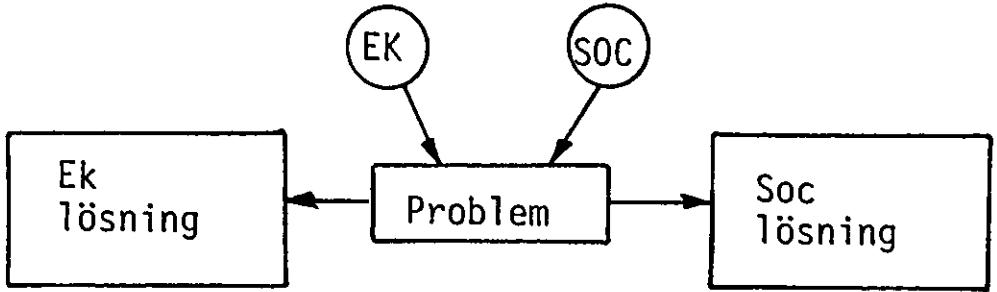
2. Imperialism

Även om isolationismen har dominerat den moderna samhällsvetenskapen händer det då och då att ett ämne börjar göra inbrytningar på andra ämnens hävdvunna domäner. Detta kan betecknas som *imperialism* (jfr Stigler [1984]).

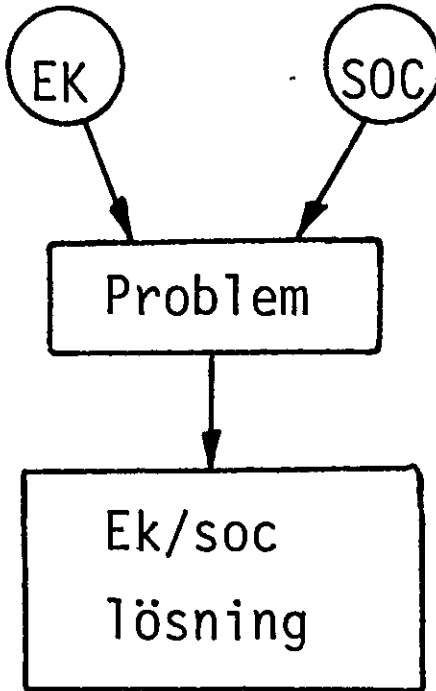
Utvecklingen inom nationalekonomin under de två senaste decennierna erbjuder flera utmärkta exempel på samhällsvetenskaplig imperialism. Ämnets traditionella teorikärna har börjat tillämpas på nya områden, vilket i sin tur påverkat teorikärnan. De områden det gäller är främst statsvetenskap och juridik (men även historia och sociologi har påverkats — se Stigler [1984]). I det förra fallet har *public choice*-skolan använt ekonomiska betraktelsesätt vid studiet av politiska beslutsprocesser. (Mueller [1979] ger en utmärkt översikt över området.) Man studerar principer för demokratiska beslut, särskilt olika typer av majoritetsbeslut, kohandel, politiker som röstmaximerare, politiska cykler i den ekonomiska politiken, byråkratier som storleksmaximerare, marknader kontra regleringar, budgetprocessen som ett spel etc.

Det andra "nya" området är rättsekonomi, som till sin inriktning delvis är besläktat med och bygger på resone-mang från *public choice*-skolan. (Översikter ges t ex i Posner [1977], Kronman & Posner [1979] och Polinsky [1983].) Inom rättsekonomin studeras, från ekonomiska utgångspunkter, t ex sådana företeelser som statens och lagarnas uppkomst, kontrakt, egendomsrättig-

Figur 1: Parallellvetenskap

Figur 2: Mångvetenskap

heter, straff, skadestånd, brott och försäkringar.

Såväl *public choice* som rättsekonomi har visat sig vara fruktbara forskningsområden. Bägge har expanderat synnerligen snabbt under den korta tid de existerat. Användningen av ett ekonomiskt angreppssätt har gett stor intellektuell avkastning. Genom att en "utomstående" disciplins verktyg tillämpats på en annan disciplins domäner har man kunnat kasta nytt ljus över "gamla" problem.

Samhällsvetenskaplig imperialism har även andra fördelar. Dels tvingas, för att använda våra tidigare exempel, ekonomerna att lära sig hur statsvetare och jurister tänker och arbetar. Dels måste statsvetare och jurister sätta sig in i ekonomernas teorivärld för att klara av att läsa vad de senare skriver och för att själva kunna arbeta på fältet. Imperialismen tenderar alltså att bryta ner skrankorna mellan ämnena.

3. Parallellvetenskap

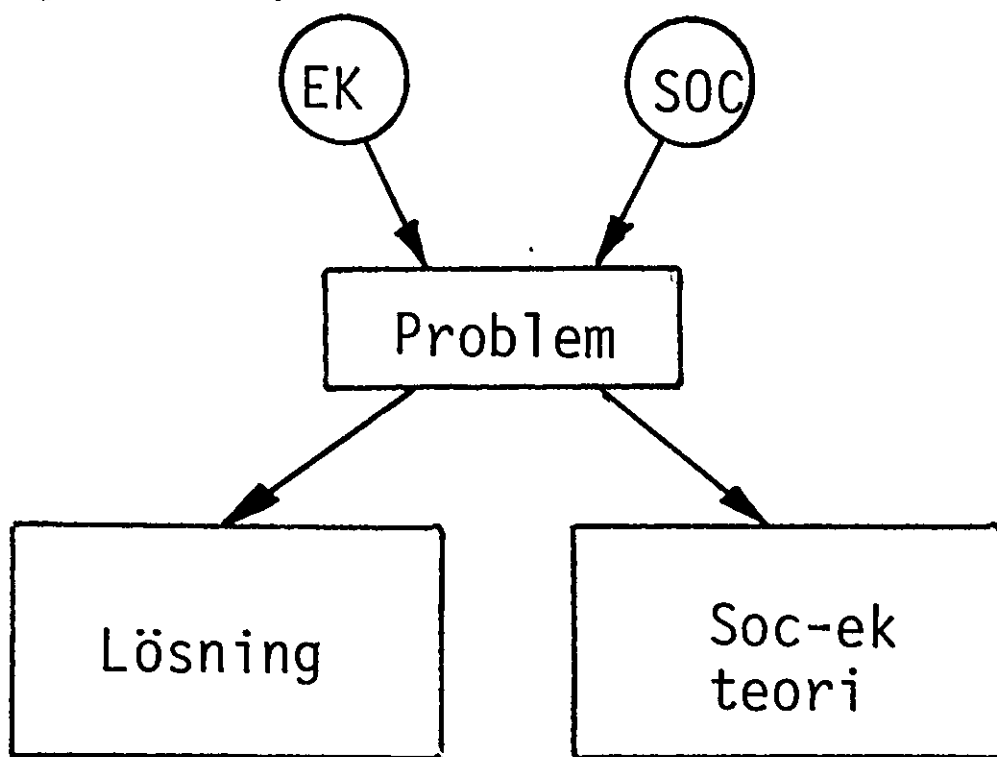
Hittills har vi bara uppehållit oss vid problem som ligger inom en viss samhällsvetenskaps revir. Det existerar emellertid en rad frågor, inte minst inom utvecklingsforskningen, som inte riktigt går att sortera in i ett givet fack och som mer än ett ämne kan vara intresserat av. Vilka olika relationer kan då uppkomma mellan de olika disciplinerna?

Ett första förhållande, som jag, lite tentativt, skulle vilja kalla *parallellvetenskap*, illustreras i figur 1.

Här arbetar de bägge vetenskaperna var för sig. Något samarbete förekommer inte. Såväl ekonomerna som socialvetarna presterar lösningar som bygger på respektive ämnes egna teorier.

Dessa lösningar blir ofta helt olika. Den ena vetenskapen utelämnar stora bitar som den andra behandlar och vice versa. Även om frågeställningarna är alldeles identiska kan lösningarna gå i helt olika riktning, t ex när en neoklassisk ekonom och en marxistisk sociolog ställs inför samma utvecklingsfrågeställning. Har man ett problem som

Figur 3: Tvärvetenskap

pockar på en praktisk lösning kan det i värsta fall gå så att den lösning den ena vetenskapen kommer fram till är helt oförenlig med vad den andra rekommenderar. Beslutsfattarna tvingas välja inte bara mellan lösningarna, utan i praktiken också mellan vetenskaperna. Detta är ingen lycklig situation, såvida det inte klart går att konstatera att den ena vetenskapen "har fel", vilket det ofta inte går att göra inom samhällsvetenskaperna.

4. Mångvetenskap

Olika discipliner kan emellertid också samarbeta för att analysera problem i "gränsområdena". Detta kan de göra på olika sätt. Det enklaste när det föreligger ett problem av gemensamt intresse är då att varje vetenskap gör "sitt" men att man försöker få till stånd en dialog mellan ämnena så att en "gemensam" lösning uppstår eller så att de del-

lösningar man kommer fram till inte står i uppenbar konflikt med varandra. Detta samarbete — *mångvetenskap* — visas i figur 2.

Ofta kan man här arbeta med relativt små medel. Det kan vara tillräckligt att företrädare för den ena vetenskapen pekar på mekanismer som företrädare för andra vetenskaper inte är tränade i att upptäcka för att de senare skall kunna arbeta mera effektivt. Dock fortsätter i det mångvetenskapliga samarbetet varje vetenskap att i huvudsak arbeta med sina "egna" teorier och metoder. Vad det gäller är snarast att man genom att konsultera andra vetenskaper skaffar bättre "inputs" till sina modeller.

5. Tvärvetenskap

Man kan också, när det föreligger problem av gemensamt intresse, gå längre i samarbetet än till mångvetenskap. I stället för att arbeta sida vid sida kan

man försöka integrera vetenskaperna. Därmed är vi över på *tvärvetenskap*, där det inte bara gäller att åstadkomma en gemensam lösning utan en av ambitionerna dessutom är att man skall komma fram till en *gemensam* teoribildning för de ingående ämnena.

Denna situation illustreras i figur 3. Ansatsen är här långt mer ambitiös än i något av de fyra föregående fallen och naturligt nog är den därför också förbunden med en rad svårigheter. För det första ställer den höga krav på den enskilde forskaren, speciellt i de fall där han ensam skall utföra arbetet. Han måste behärska alla de discipliner han vill integrera relativt väl. Annars kommer han att framstå som charlatan.

Alternativet till den ensamme forskaren är att ett lag med flera forskare från olika discipliner arbetar tillsammans. Problemet här är emellertid att missförstånd lätt uppstår. Det är dels svårt att integrera olika vetenskaper om inte den ene forskaren förstår vad den andre gör, dels blir diskussionsprocessen mycket tidskrävande, eftersom man både tvingas lära ut sitt eget ämne och lära sig andras under tiden.

Ett tredje problem som ligger inbakat i den tvärvetenskapliga ansatsen är att tvärvetenskap tenderar att ge upphov till volymmässigt mycket omfattande verk. Har man sådana ambitioner som Gunnar Myrdal hade när han skrev *Asian Drama* [1968], kommer man upp i över 2 000 sidor. Tyvärr verkar detta vara ett argument som är svårt att få att gå hem. Som akademisk lärare i nationalekonomi drabbas man tämligen regelbundet av studenter som inom ramen för en tiosidors uppsats t ex vill (a) avrätta neoklassisk ekonomisk teori, (b) dödförklara kapitalismen och (c) analysera varför multinationella företag uppstår och vilka följder de får i ett eller flera u-länder. Tyvärr förekommer samma fenomen också "högre upp" i forskningshierarkin.

För det fjärde tenderar tvärvetenskap ibland att bli till ett rent självändamål. Om man utgår från föreställningen att tvärvetenskap *rent principie*llt är att

föredra framför snävare, mera traditionella ämnesorienterade angreppssätt, finns det en risk att man också missar att använda sig av etablerad teori på sådana områden där denna är effektiv. I så fall bidrar det tvärvetenskapliga angreppssättet till att *sänka* kvaliteten på forskningen. Det finns starka skäl för uppfattningen att om man är intresserad av att integrera olika samhällsvetenskaper bör man *primärt* syssla med detta och inte med det slags tillämpade utvecklingsstudier som t ex SAREC finansierar. Man måste akta sig för att *klistra på* den tvärvetenskapliga etiketten i sammanhang där man inte har någon egentlig användning för den. Tvärvetenskaplig forskning får inte bli "tvärvetenskap till varje pris".

Vilken modell bör man satsa på?

Vilken av de ovan beskrivna modeller bör man (t ex SAREC) då satsa på? Jag finner det svårt att förorda något annat än ett "katolskt" eller, om man så vill, "jesuitiskt" angreppssätt. Man kan utan vidare sälla bort den tredje modellen — parallellvetenskap — eftersom denna inte har några fördelar som de övriga modellerna saknar, men väl en rad nackdelar. Vad gäller de övriga fyra får man helt enkelt använda sunt förnuft, dvs man får avgöra från fall till fall vilken modell som kommer att fungera bäst. Det är farligt att göra metodologiska ställningstaganden *a priori* utan att se på det problem som skall studeras. Detta leder bara till att man läser upp forskningsprocessen — en process som naturligtvis måste få förbli så flexibel som möjligt.

Man får inte blunda för att tvärvetenskapliga ansatser ofta haft svårt att göra sig gällande t ex i anslags-sammanhang. Sociologen Ulf Himmelstrand brukar med ett träffande uttryck tala om "pluralistiskt veto", där "bra och konventionella" studier har lättast att slinka igenom en heterogent sammansatt grupp av bedömare vid anslagsfördelning, eftersom bedöarna ofta tenderar att lita på vad respektive ämnes företrädare har att säga, medan studier som skall

granskas av representanter för många discipliner har det svårare.

Man har emellertid också att räkna med "pluralistisk tolerans" i tvärvetenskapliga sammanhang. Det cirkulerar en lite elak historia från den gamla doktorsgradens tid om en "tvärvetenskaplig" avhandling, författad av en numera välkänd professor, där ledamöterna i betygsnämnden samtliga tyckte att avhandlingen var svag på deras respektive specialområde, men "förmodligen" bra på de andras och därför godkände den för att den var "tvärvetenskaplig".

Tvärvetenskapliga ansatser har också att kämpa mot ett annat hinder, nämligen den belönings- och incitamentstruktur som råder inom den akademiska världen. Detta kan illustreras med två exempel från nationalekonomi. Det råder ingen tvekan om att bland nationalekonomins delar utvecklingsökonomi utgör en av de mest "tvärvetenskapliga". Många inom professionen uppfattar detta som något negativt. I en av de mera kända internationella böckerna i utvecklingsökonomi (Yotopoulos & Nugent [1976], not, s. 3) beskrivs statushierarkin inom ämnet på ungefär följande sätt. Är man mycket begåvad och duktig sysslar man med matematisk ekonomi eller någon annan form av teori. Är man mindre begåvad får man gå över till någon mer tillämpad inriktning. Lägst bland dessa står arbetsmarknadsekonomi och klarar man inte ens av det får man bli utvecklingsökonom. En liknande framställning ges av Axel Leijonhufvud i den socialantropologiska pastischen "Life among the Econ" [1981], där olika nationalekonomiska subdiscipliner beskrivs i termer av "kaster". Den högsta av alla kaster (prästkasten) är "Math-Econ" medan "Devlops", som till och med umgås med "Polscis", "Sociogs" och andra suspekta stammar står lägst på statusskalan. Denna typ av hierarkisk indelning kan man (idiotiskt nog) inte bortse från vad gäller valet mellan tvärvetenskap och mera traditionella angreppssätt. "Tvärvetenskap" kan innebära att forskaren hamnar "utanför"

det etablerade vetenskapssamhället om värdeskalen premierar mera traditionella inriktningar.

Detta kan i sin tur ge upphov till ett kvalitetsproblem. Om de bättre forskarna av beföringsskäl eller andra skäl väljer att arbeta inom de traditionella ramarna kan kvaliteten på den tvärvetenskapliga forskningen bli sekunda. Man får något slags Greshams lag där de sämre forskarna driver ut de bättre i tvärvetenskapliga sammanhang.

En del av de forskare som ivrar för tvärvetenskaplig forskning om utvecklingsproblem trycker hårt på det faktum att "verkligheten" är "tvärvetenskaplig" och inte låter sig sorteras in i några artificiella discipliner. Detta är naturligtvis på sätt och vis en riktig iakttagelse, men man måste vara försiktig beträffande de slutsatser man drar av den. Fortfarande gäller att problemens karaktär måste få bestämma angreppssättet. Att verkligheten på ena eller andra sättet är "tvärvetenskaplig" eller "mångfasetterad" betyder inte att tvärvetenskap är bäst i alla lägen. Vissa problem kan mycket väl studeras bättre med hjälp av andra ansatser. Man måste alltid på ena eller andra sättet väga den nytta t ex ett tvärvetenskapligt angreppssätt medför mot de "kostnader" i fråga om arbetsinsatser och annat som detta medför. Utgången är inte given, och det går inte att kategoriskt hävda att andra ansatser alltid i utvecklings-sammanhang är underlägsna den tvärvetenskapliga.

Hur skall man då göra för att, i de sammanhang detta är berättigat, uppmuntra tvärvetenskaplig forskning inom de samhällsvetenskapliga ämnena? Personligen tror jag att det bästa man kan göra är att satsa på ordentlig kvalitetskontroll av det som presteras. Forskningsbidragen måste hålla internationell standard. På så vis tar man udden av den kritik som tar sin utgångspunkt i att tvärvetenskap med nödvändighet måste bli sämre än annan vetenskap. Samtidigt är detta viktigt vad gäller att få bort de eventuella skevheter som kan föreligga i det akademiska be-

löningssystemet. Det gäller att få fram tvärvetenskap med tillräcklig lödighet för att den skall kunna mäta sig med andra produkter. Det heter att innan man är riktigt säker är man gärna tvärsäker, men det får inte bli så att innan man är riktigt vetenskaplig är man gärna tvärvetenskaplig. Det har utvecklingsforskningen inget att vinna på.

* Uppsatsen bygger på en presentation vid det tredje SAREC-seminariet för samhällsvetenskapliga utvecklingsforskare i Sverige, Båstad, 24–26 september, 1984.

Referenser:

- Bernstein, Henry (red) [1973], *Underdevelopment and Development. The Third World Today*. Penguin Books, Harmondsworth
- Kronman, Anthony T. & Posner, Richard A. (red) [1979], *The Economics of Contract Law*. Little, Brown and Company, Boston och Toronto
- Leijonhufvud, Axel [1981], "Life among the Econ", i: *Information and Coordination, Essays in Macroeconomic Theory*. Oxford University Press, New York och London
- Mueller, Dennis C. [1984], *Public Choice*. Cambridge University Press, Cambridge
- Myrdal, Gunnar [1968], *Asian Drama. An Inquiry into the Poverty of Nations*. Pantheon, New York
- Polinsky, A. Mitchell [1983], *An Introduction to Law and Economics*. Little, Brown and Company, Boston och Toronto
- Posner, Richard A. [1977], *Economic Analysis of Law*. 2:a uppl. Little, Brown and Company, Boston och Toronto
- Stigler, George J. [1984], "Economics — The Imperial Science?", *Scandinavian Journal of Economics*, Vol 86
- Yotopoulos, Pan A. & Nugent, Jeffrey B. [1976], *Economics of Development. Empirical Investigations*. Harper and Row, New York